

Aretxabaletako *Arkaraso* eta *Isurieta* toponimoen forma arautuez

ZALDUA ETXABE, Luis Mari

Euskaltzaindiaren Onomastika batzordeko kidea

Agurainen, 2018ko azaroaren 27an

2018ko azaroan Aretxabaletako Udalak *Arkarazo* eta *Isurieta* toponimoen forma arautua zein den argitu diezaion eskatu dio Euskaltzaindiaren Onomastika batzordeari. Txosten labur hau galdera horri emandako erantzuna da.

Idatzizko erabilera gaur

EUSTAT-en biztanle entitate zerrendan *Arkarazo* (2001300000023) eta *Izurieta* (2001300000082) formak irakur daitezke eta, berebat, *GeoEuskadin*, Eusko Jaurlaritzaren Euskadiko datu espazialen azpiegituran, *Arkarazo* eta *Izurieta* biztanle entitateak (elizateak) azaltzen dira, baina Sareko gunehorretan bertan *Isurieta* gailurra nahiz *Isurietagaraikoa*, *Isurietazpikoa* eta *Isurietaurrekoa* baserriak aurki daitezke. Ildo beretik, Aretxabaletako Udalak *Arkarazo* eta *Izurieta* darabilta bere webgunean. Azkenik, diogun Google bilatzaileak *Izurieta* galderari 1.420.000 erantzun ematen dizkiola, *Yzurieta*-ri 28.800, *Isurieta*-ri 5.340 eta *Ysurieta*-ri 816. *Arkarazo* itaunaren ihardesprenak, bestalde, 94.200 dira, *Arkarazo*-renak 49.200, *Arcaraso*-renak 1.200 eta *Arkaraso*-renak 655.

Deiturei bagagozkie, Espainiako Gobernuaren Instituto Nacional de Estadística delakoan adierazten denez, Espainiako estatuan, guztira, *Izurieta* deitura duten 570 pertsona daude egun, *Arcarazo* daukaten 244 eta *Arkarazo* duten 127. Iturri horren arabera, *Arcaraso* / *Arkaraso* edo *Isurieta* deitura duen inor ez dago.

Adin handikoen lekukotza

Ahozko tradizioari erreparatuz gero, *Usitta / Usitte* ([u.ʃi.ca], abs.; [u.ʃi.ce.kò], lek.g.) nahiz *Arka(r)aso* ([ar.ká.a.ʒò], abs.) ebakerak entzun daitezke Euskal Herriko hizkerak eta ahozko ondarea jasotzen dituen *Ahotsak* funtserako Aretxabaletako adin handikoei egindako elkarrizketetan, bestela esanda, txistukari hobikari "apikalaz" ahoskatzen dute herriko aitona-amonek.

Idatzizko tradizioa

Arkaraso. Toponimia alorrean Erdi Aroan dokumentatzen da aurreneko aldiz. Zenbait erakuskari aipatuko ditugu, adibide antzera, gaia erabil dezagun: «...*vezindades e parrochias de [...] Arcaraso [...]*» (Aretxabaleta, 1497, Lema, Cruz eta Larrañaga 2002: 207, 208), *Arcaraso* (Arrasate, 1500, Herrero, Achón eta Mora 1998: 142), *Arcaraso (ante-iglesia o parroquia*; Isasti 1625-26: 29), *Azcaraso* (Isasti 1625-26: 208), *Arcaraso (anteiglesia*, DRAH, I, 1802: 431), *Arcaraso (anteiglesia*, Madoz 1845-1850: 22), *Arcarasu (anteiglesia*, GipIz., 1857: 111), *Arcarazo* (1954, Instituto Geográfico y Catastral).

Nolanahi ere, estreinako aipamenak antroponimia arlokoak dira: *Juan Ruys d'Arcaraso* (1390, Crespo, Cruz eta Gómez 1992: 72), *Iuan Rruyz d'Arcarazo* (1390, Martínez, González eta Martínez 1996: 290), «...*la señora de Quando Martin Lopes de Arcaraso*» (Arrasate, 1437, Herrero, Achón eta Mora 1998: 44), *Lope Garcia d' Arcaraso* (Arrasate, 1437, *ibidem*, 44), «*Pedro Lopes de Arcaraso el Moço*» (Aretxabaleta, 1497, Lema, Cruz eta Larrañaga 2002: 178), *Pedro Lopes d'Arcaraso* (Aretxabaleta, 1497, *ibidem*, 185), *Pedro García de Arcaraso* (1502/1528, Ayerbe 1997: 581). Bidenabar, derragun Donostiako Elizbarrutiko Artxibo Historikoaren sakramentu agirien aurkibidean, bataioen atalean zehazkiro, *Arcaraso* deitura duten 111 pertsona (1549-1894) eta *Arcarazo* duten 3 (1849-1898) azaltzen direla.

Isurieta. Hau ere aspaldidanik lekukotzen da toponimo moduan. Honatx zenbait adibide: «...*e Surieta e ...*» (Arrasate, 1500, Herrero, Achón eta Mora 1998: 142), *Ysurieta* (1551, Díaz Bodegas, 1998: 382), *Isurieta (ante-iglesia o parroquia*, Isasti 1625-26: 30), *Isurrieta, Aozaraza (ibidem*, 208), *Isurieta (anteiglesia*, DRAH, I, 1802: 388), *Isurieta (anteiglesia*, Madoz 1845-1850: 115), *Iuerguieta (anteiglesia*, GipIz.: 112), *Isurieta (casa de labor*, GipIz., 1857: 112), *Izurieta* (1954, Instituto Geográfico y Catastral).

Irizpenak eta txostenak

Zernahi gisaz, aurreko kasuan bezala, honen aurreneko agerraldiak ere antroponimia sailekoak dira: *Pero Martines d'Isurieta* (Arrasate ingurukoa, 1390, Crespo, Cruz eta Gómez 1992: 78), *Pero Martinez d'Yzurieta* (1390, Martínez, González eta Martínez 1996: 294), *Juan de Ysurieta*, *Juan de Esurieta* (Aretxabaleta, 1497, Lema, Cruz eta Larrañaga 2002: 197, 220). Bestalde, Donostiako Elizbarrutiko Artxibo Historikoaren sakramentu agirien aurkibidean (bataioen atalean) *Ysurieta* formaren 184 lekukotasun daude (1547-1877), *Isurieta*-ren 6 (1552-1616) eta *Yzurieta*-ren 3 (1621-1660).

Goiko adibideak erakusgarri batzuk baizik ez dira, sail luzeagoa ere ekar daitekeelako, baina aski eta sobera dira bere laburrean agertu nahi duguna agertzeko: salbuespenak-salbuespen, bi toponimoak idatziz emateko <s> duten grafiak, hau da, igurzkari hobikari apikala adierazten duten formak, gailentzen dira tradizio idatzian Erdi Arotik XIX. gizaldira arte.

Etimologia¹

Mitxelena-ren arabera (AV, 81), *Arcaraso*-ren oinarria *arkakarats* 'astoarrosa' izena-ren *arkarats da. Ildo horretan, gogoratzekoa da badela *Arkarats* (*Arcaras*, *Arcaraz*) deitura. Bigarren osagaia, atzikia alegia, *-tsu*, *-zu*-ren aldaera dirudien *-so* dateke (ikus AV, 545).

Isurieta-ri dagokionez, Isastik (1625-26, 208-209) dio etorkia alderdi hartan egondako sarraski batekin lotua dagoela; odolarekin ez, baina Mitxelena (AV, 341) aipaturiko *isuri* aditz izenduarekin zerikusia izan dezake agian, horrelakoak gure toponimian ohikoak ez diren arren (cfr. Aiako *Isurola* baserria, GipIz., 1857: 3, nahiz *Isuri*, *Isuriaga*, *Isuribehere* deiturak).

Gomendioa

Adin handikoen ahozko lekukotza, idatzizko tradizioa eta etimologia gogoan hartuta, galdegai ditugun bi toponimoen aldaera akademikoak <s>-rekin idaztea da egokiena, eta ez <z>-rekin, bestela esan, forma araututzat *Arkaraso* eta *Isurieta* erabili daitezkeen gomendatzen dugu, eta ez *Arkarazo* eta *Izurieta*.

¹ Eskerrak eman nahi dizkiot Patxi Salaberri Zarategi irakasle eta euskaltzain uxuetarrari atal honetan emandako argibideengatik.

² «Cerca de la Iglesia do *Isurrieta*, [...], donde pelearon, y hubo mucha matanza, y derramamiento de sangre de ambas partes: por lo cual pusieron nombre á aquel sitio *Isuri*, que en bascuence quiere decir, derramar, y despues corrupto el vocablo *Isurieta*».

Erreferentziak

Liburuak eta aldizkariak

- Abella, M., González Arnau, V., Martínez Marina, F. eta Traggia, J., 1802, *Diccionario Geográfico-Histórico de España*, Madril: Imprenta de la Viuda de D. Joaquín Ibarra. Bi ale. DRAH laburdura erabili dugu.
- Ayerbe, M. R., 1997, *Ferrerías Guipuzcoanas. Aspectos socio-económicos, laborales y fiscales (siglos XIV-XVI)*, Donostia: Instituto Dr. Camino de historia donostiarra.
- Crespo, M. A., Cruz J. R. eta Gómez, J. M., 1992, *Colección Documental del Archivo Municipal de Mondragón. Tomo I (1260-1400)*, Donostia: Eusko Ikaskuntza, «Fuentes documentales medievales del País Vasco» 41.
- Díaz Bodegas, P., 1998, *Libro de Visita del Licenciado Martín Gil*, Logroño: Diócesis de Calahorra y la Calzada - Logroño.
- Gipuzkoako Foru Aldundia, 1857, *Nomenclator de la Provincia de Guipúzcoa*, Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia. GipIz. laburdura baliatu dugu.
- Herrero, V. J., Achón, J. A. eta Mora, J. C., 1998, *Archivo Municipal de Mondragón. Tomo V. Libro 2. Copia de Privilegios Antiguos (1217-1520)*, Donostia: Eusko Ikaskuntza, «Fuentes documentales medievales del País Vasco» 86.
- Isasti, L. M., 1972 (1625-26), *Compendio Historial de la muy Noble y Muy Leal Provincia de Guipúzcoa*, Bilbo: La Gran Enciclopedia Vasca. Hau 1625-1626. urte aldera idatzia da.
- Lema, J. A., Cruz, J. R. eta Larrañaga, M., 2002, *Archivos Municipales (1260-1520): Antzuola (1489-1497), Aretxabaleta (1506), Eskoriatza (1260-1519) y Leintz-Gatzaga (Salinas de Léniz) (1372-1516)*, Donostia: Eusko Ikaskuntza, «Fuentes documentales medievales del País Vasco» 116.
- Lizundia, J. L. eta Knörr, H., 1976, “Herri eta herritarren izendegia”, *Euskera* 21, 1, 287-315.

Irizpenak eta txostenak

Madoz, P., 1991 (1845-1850), *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de Ultramar. Guipúzcoa*, Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundiak egindako facsimile erako berrargitalpena. Lehenbizikoz Madrilen ikusi zuen argia 1845. eta 1850. urteen artean.

Martínez Díez, G., González, E. eta Martínez Llorente, F. J., 1996, *Colección de documentos medievales villas guipuzcoanas: 1370-1397*, Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia.

Mitxelena, K., 1953, *Apellidos Vascos*, Donostia: Biblioteca Vascongada de los Amigos del País. Txertoak 1989an Donostian egindako laugarren argitalpena eta 1997ko bosgarrena ere begiratu ditugu. AV laburdura erabili dugu.

Mapak

Ikermap, 2004, *Aretxabaletako mapa 1/10.000*, Donostia: Aretxabaletako udala.
Instituto Geográfico y Catastral, 1954, *Mapas del Instituto Geográfico y Catastral, escala 1:50000 (088-Vergara)*, Madril.

Sareko baliabideak

Ahotsak, Euskal Herriko hizkerak eta ahozko ondarea [<https://ahotsak.eus>].

Donostiako Elizbarrutiko Artxibo Historikoa. Sakramentu agirien aurkibidea. [<http://www.mendezmende.org/eu/hasiera.html>].

Euskaltzaindia: “Euskal Herriko leku-izenak” [<http://www.euskaltzaindia.eus/dok/eaeb/eoda/lekuak.pdf>].

GeoEuskadi, Eusko Jaurlaritzaren Euskadiko datu espazialen azpiegitura [www.geo.euskadi.eus].

Instituto Nacional de Estadística. Nombres y Apellidos [<https://www.ine.es/widgets/nombApell/index.shtml>].